

Nr 467.

Av herrar Nordenson och Velande, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående vissa riktlinjer för enhetsskolans ledning och lokala organisation.

I propositionen 133/1950 föreslås att riksdagen måtte besluta, att den enhetsskola, varom förslag framlagts i prop. nr 70/1950, skall vara en statsunderstödd, kommunal skola. Den nu framlagda propositionen står alltså i det närmaste sammanhang med den stora skolpropositionen och bygger liksom denna i huvudsak på skolkommissionens betänkande. Ett av de mest uppmärksammade förslagen i detta var det, som nu till större delen framlägges i propositionen nr 133, nämligen en kommunalisering av hela vårt skolväsen. Vid remissen mötte detta förslag en så gott som enhällig kritik från de härav närmast berörda skolformernas lärarkårer.

Sammanhanget mellan de båda skolpropositionerna är klart, även om den senast avlämnade propositionen på intet sätt är en nödvändig följd av den första. Departementschefen utvecklar sin tankegång på följande sätt (prop. 133, s. 15). Folkskolan är en kommunal skolform, realskolan i alldeles övervägande del en statlig. Enhetsskolan är avsedd bli en syntes av båda. Frågan blir då, om denna nya skolform skall utformas såsom statlig eller kommunal. Skolkommissionen har valt det senare alternativet. Och departementschefen ansluter sig till detta som »det ur praktisk synpunkt enda möjliga alternativet». Han erkänner visserligen, att denna slutsats endast gäller, när man bygger ut en folkskola med ett realskolestadium till en »enhetsskola». Slutsatsen ter sig — heter det — ej lika självklar beträffande de kommuner, där statliga realskolor nu finnas och där det alltså ej är fråga om en påbyggnad. Men han finner, att även dessa realskolor böra successivt inarbetas i enhetsskolan och få kommunal karaktär. Det förefaller honom »icke tänkbart att låta enhetsskolans realskolestadium bli kommunalt i vissa kommuner och statligt i en annan», ett uttalande, som visar huru bunden han är av enhetsskolans idé i skolkommissionens speciella utformning, oaktat denna saknar stödet av den praktiskt-pedagogiska erfarenheten. Vad departementschefen icke ens finner tänkbart, nämligen ett blandat system av statliga och kommunala realskolor, det ha vi som bekant prövat i vårt land i fyrtio år utan veterligen någon större olägenhet.

Förslaget innebär alltså, att riksdagen redan nu i princip skulle besluta att kommunalisera alla våra statliga realskolor och motsvarande statliga skolformer. Hittills har kommunernas strävan gått ut på att få sina kommunala och statsunderstödda påbyggnader på folkskolan snarast möjligt förstatligade, och både Kungl. Maj:t och riksdagen ha varit mycket lyhörda

för dessa önskemål. Så sent som 1944 beslöts ju, att alla då befintliga kommunala mellanskolor skulle successivt förstatligas från och med budgetåret 1944/45, en åtgärd, som nu nästan helt är genomförd. Kommunernas mycket befogade intresse har därvid i främsta rummet varit att få lindring i sina utgifter för skolväsendet, även om också den uppfattningen varit allmän, att förstatligandet innebar en kvalitativ förbättring av skolans allmänna standard, icke minst genom underlättandet av lärarrekruteringen. När nu riksdagen anmodas att besluta om en kommunalisering av den till omfattningen större delen av vårt högre skolväsen — frågan om gymnasiets ställning i detta avseende skjutes på framtiden — borde man kunnat förvänta, att besked lämnats om fördelningen mellan stat och kommun av kostnaderna för ett till den nu ifrågakvarande delen kommunaliserat skolväsen och att förslag härom framlagts. Denna fördelningsfråga är från vederbörande kommuners synpunkt av så mycket större vikt som skolreformen, om och när den genomföres, kommer att kräva betydande merkostnader. Vissa engångskostnader skulle ju enligt skolöverstyrelsens beräkningar belöpa sig till omkring 600 miljoner kronor. De årliga merkostnaderna ha ju uppskattats till i runt tal 250 miljoner kronor. Frågan om fördelningen av dessa kostnader mellan stat och kommun lämnar den stora skolpropositionen obesvarad.

Det är mot denna bakgrund som det nu aktualiserade fördelningsspörsmålet måste ses. Det är av största betydelse för ställningstagandet till frågan om kommunalisering av hela det statliga realskolväsendet. Huru komma de kommunala utgifterna för denna del av skolväsendet att ställa sig efter en genomförd förändring från statlig till kommunal skola, det är en fråga, som särskilt de kommuner, som ha statliga realskolor, ha all anledning att ställa sig. Härpå svarar departementschefen (sid. 17), att kostnadsfördelningen är ett invecklat problem, till vilket han icke nu kan ta ställning. Härtill kräves en föregående noggrann utredning. Han tillägger, att han endast »rent allmänt» kan framhålla, att han (personligen) finner det önskvärt, att staten kan iklädda sig huvudparten av kostnaderna. Även om riksdagen instämmer i ett dylikt uttalande av departementschefen, förblir det lika innehållsfattigt icke blott genom den obestämda och allmänt hållna form, det fått, utan också därför att staten redan nu iklätt sig »huvudparten av kostnaderna» för det kommunala skolväsendet.

Men det är icke blott frågan om fördelningen av kostnaderna mellan stat och kommun, som på detta sätt lämnas helt öppen och olöst. Detsamma gäller också om en rad andra, delvis invecklade och svårlösta problem, som uppstålla sig vid återförandet av statliga skolor under kommunal regi. Hit höra frågorna om centrala och regionala skolmyndigheter, skolans lokala organisation och lärartillsättningen. Det är alldeles uppenbart, att lösningen av dessa frågor är av största betydelse för ställningstagandet till den kommunalisering av det statliga skolväsendet, som nu föreslås. Den borde alltså

åtminstone i sina huvuddrag föreligga klar, innan beslut om kommunalisering fattas. Det kan icke anses överensstämmande med god ordning, att riksdagen först fattar s. k. principbeslut i viktiga organisationsfrågor och sedan överlämnar åt framtiden att lösa de problem, som ovillkorligen uppstå sig, då det gäller att genomföra beslutet.

Både beträffande centrala och regionala skolmyndigheter och beträffande skolans lokala organisation samt den mycket omstridda frågan om lärartillsättningen lämnar propositionen endast mycket vaga besked eller inga besked alls. Departementschefen uttalar visserligen sina uppfattningar om både det ena och andra. Men han hänskjuter för övrigt centrala delar av dessa problemkomplex till förnyade utredningar. Något beslut av riksdagen begäres icke i någon av dessa frågor. Därtill föreligga de i alltför outrett skick. Så t. ex. måste frågan om skolöverstyrelsens organisation läggas i stöpsleven, om större delen av det statliga skolväsendet skall kommunaliseras. På liknande sätt kommer frågan om en mellaninstans för folkskolan, varom en utredning nyligen slutförts, i ett nytt läge, om mellaninstanserna i enlighet med skolkommissionens förslag böra avses även för realskola och gymnasium. Detta måste påverka mellaninstansernas sammansättning. Påpekandet, som göres i propositionen s. 23, är anmärkningsvärt, så till vida som gymnasiet nämnes i detta sammanhang. Propositionen har nämligen uppskjutit frågan om gymnasiets kommunalisering. Även vid ett bifall till propositionen finge alltså frågan om mellaninstanserna skjutas på, till dess frågan om gymnasiet bleve avgjord. — På samma sätt hänskjutes frågan om skolans regionala inspektion och ledning till »ytterligare överväganden».

När det gäller skolans lokala organisation, hänvisas också på viktiga punkter till fortsatta överväganden eller fortsatt utredningsarbete. Här överraskar emellertid departementschefen med att fullständigt bagatellisera de mycket befogade farhågor, som vid remissen av skolkommissionens betänkande uttalats för brist på sakkunskap och för politisering inom dessa kommunala styrelser för realskolan och ev. gymnasiet. Och han understryker detta med att mycket bestämt uttala sig för att rektor och representanter för lärarkårerna endast skola få rätt att närvara vid sammanträdena och deltaga i överläggningarna, men ej i besluten. Folkskolestyrelsen skall utgöra modellen även för de nya styrelserna, som jämväl skola ansvara för ledningen av realskolan och ev. gymnasiet.

Vad slutligen frågan om lärartillsättningen angår, hade skolkommissionens förslag om kommunal tillsättning av lärare t. o. m. realskolestadiet mött kritik framför allt från de högre skolornas lärare, vilka praktiskt taget enhälligt avstyrkt detsamma, då det gäller realskolestadiet och lärare med akademisk kompetens. Departementschefen överraskar även här med ett uttalande, i vilket han gör gällande, att enhetsskolans kommunalisering icke i och för sig nödvändigtvis behövde medföra en lärartillsättning i kommunal regi. Det bekymrar honom sålunda icke, att skolkommissionen med

viss fog påpekat, att kommunens bestämmanderätt över sina skolor skulle te sig illusorisk utan rätten att tillsätta lärarna. Men inför denna intrikata fråga undviker departementschefen liksom så många gånger tidigare att ta någon bestämd ståndpunkt. Spörsmålet skall göras till föremål för ytterligare utredning genom en särskild kommitté. Ett bifall till propositionen kan emellertid, just emedan denna fråga lämnas helt öppen och olöst, medföra icke önskvärda konsekvenser med hänsyn till lärarrekruteringen. Be-tecknande i detta avseende är, att Sveriges förenade studentkårer bestämt avvisat tanken på att realskole- och gymnasielärarna skulle tillsättas av de lokala skolmyndigheterna. Enligt studentkårernas uppfattning föreligger risk för att en stor del av dem, som för närvarande studera vid universitet och högskolor i syfte att ägna sig åt lärarbanan, komma att övergå till annan verksamhet, därest den lokala tillsättningen bleve verklighet. Rekruteringsfrågan skulle härigenom komma i ett katastrofalt läge — heter det. Studentkårerna anse sig ej heller kunna acceptera en regional tillsättning av nu ifrågavarande lärare, utan förorda, att dessa tillsättas av central, statlig myndighet. Liknande uppfattningar komma till uttryck i yttranden av humanistiska sektionen och större akademiska konsistoriet i Uppsala och naturvetenskapliga sektionen i Lund samt av Göteborgs högskolas lärarråd (propositionen s. 51).

Vad man kan befara är, att ett principbeslut nu om statliga skolors kommunalisering kan komma att mycket ogynnsamt påverka en av de allra viktigaste förutsättningarna för en effektiv skolreform, nämligen tillgången på fullt kompetenta lärare.

Av vad som nu anförts framgår enligt vår mening, att denna praxis, att riksdagen fattar principbeslut i stora och vittutseende organisationsfrågor, utan att därmed sammanhängande problemställningar ens tillnärmelsevis blivit klarlagda, är felaktig och kan till sina konsekvenser bli farlig just för de intressen, man genom ett principbeslut velat gagna. Det kan icke heller, som tidigare framhållits, vara riktigt, att riksdagen beslutar i princip att genomföra organisationsändringar, som medföra en rad nya problem, vilka överlämnas åt kommande riksdagar, kanske efter ett eller annat decennium, att lösa.

Propositionens alldeles påtagliga brister i ovan berörda avseenden utgöra enligt vår mening en fullt tillräcklig grund för ett avslag på densamma. Denna andra skolproposition till årets riksdag utgör ett verkligt skolexempel på hur en proposition om ett principbeslut av riksdagen, vars förverkligande ställes på framtiden, kan utformas. Här föreslås alltså, att största delen av vårt statliga skolväsen skall kommunaliseras. Men de problem, som härigenom uppkomma, bli inte ens något så när klarlagda. Konsekvenserna av principbeslutet ställas helt på framtiden.

Departementschefen gör, varom redan erinrats, själv en distinktion mellan »enhetsskolan», som tillkommer genom en påbyggnad av vår nuva-

rande sjukklassiga folkskola, och den, som uppstår genom en sammansmältning av folkskolan och en redan förefintlig, fristående statlig realskola. I det senare fallet erkänner han, att en kommunalisering av realskolan ej ter sig lika självklar (prop. s. 15). Vi för vår del finna det i likhet med propositionen rimligt, att där folkskolan utbygges på grund av nioårig skolplikt, något som tillstyrkts i motionen i andra kammaren nr 462 i kommuner utan statlig realskola, en dylik nioårig folkskola med realskolelinje elier en dylik »enhetsskola» ställes under kommunal regi. Vi konstatera också med tillfredsställelse, att departementschefen anser, att detta icke behöver innebära, att de lärartjänster, som kräva adjunktskompetens, behöva tillsättas i samma regi. Men vi kunna icke finna, att propositionen anförft tillräckligt bärande skäl för ett beslut om kommunalisering av våra statliga realskolor.

Propositionens förslag i detta stycke måste ses i dess sammanhang med den stora skolpropositionen (prop. nr 70/1950). I denna föreslås icke blott inrättande av en på nioårig skolplikt grundad enhetsskola, utan också att denna skall ersätta en hel rad av våra nuvarande skolformer, däribland också realskolan. I den ovannämnda motionen i andra kammaren nr 462 har påyrkats, att denna senare del i propositionens första kläm måtte utgå. Departementschefen har själv i propositionen nr 70, s. 140, framhållit, att skolan under 1950-talet måste i stort sett organisatoriskt stå kvar på nuvarande grund. Att under sådana förhållanden ställa en stor del av våra nuvarande skolformer på avskrivning genom ett dylikt principbeslut ha vi icke funnit ändamålsenligt eller klokt. Som vi ha framhållit i meromnämnda motion, står detta förfaringsätt, som innebär en viss diskriminering av skolformer, som ännu i minst ett decennium skulle vara i verksamhet, icke i överensstämmelse med tanken på en objektiv och fri försöksverksamhet. I denna borde det gälla att jämföra resultaten av de föreslagna nya skolformernas verksamhet med de resultat, som de nu bestående skolformerna under samma gynnsamma förhållanden, som kunna beredas de nya försöksskolorna, kunna uppnå. Att på förhand besluta om avskaffandet av nu bestående skolformer strider enligt vår mening mot en på objektiva grunder genomförd försökverksamhet. Ett beslut om kommunalisering av dessa skolformer föregriper också det slutliga avgörandet, som borde bygga på resultaten av försöken.

Även med hänsyn till ståndpunktstagandet till propositionen nr 70 (i motionen A. K. nr 462) anse vi således, att propositionen nr 133 icke bör av riksdagen bifallas.

Under åberopande av vad som sålunda anförts tillåta vi oss hemställa,
att riksdagen måtte avslå Kungl. Maj:ts proposition nr
133 angående vissa riktlinjer för enhetsskolans ledning
och lokala organisation.

Stockholm den 13 april 1950.

Harald Nordenson.

Gustaf Velander.